

JINOYAT HUQUQINING HUQUQ TIZIMIDAGI O'RNI VA AHAMIYATI

Salijonova Gulhumor Faziljanovna
Huquqshunoslik fani katta o'qituvchisi

Annotatsiya: *Maqolada jinoyat huquqining huquq sohasini tushunish bilan bog'liq umumiy nazariy masalalari huquqini ajratib turadigan mazmuni va asosiy xususiyatlari ko'rib chiqiladi. Turli xil qarashlarni tahlil qilish mualliflarga huquq sohasi sifatida jinoyat huquqi tushunchasining o'z ta'rifini shakllantirishga imkon berdi.*

Kalit so'zlar: *jinoyat huquqi, huquq tushunchasi, qonun ustuvorligi, huquq sohasi, huquqiy munosabatlar.*

KIRISH

Jinoyat qonunining o'zi nima? Advokatlik faoliyati bilan bog'liq bo'lmagan va yuridik bilimlarga ega bo'lmagan ko'pchilik odamlar uchun savol, asosan, tushunarli - bu xulq-atvor qoidalarini buzganlik uchun jazolarni belgilaydigan qonunlar (normalar, taqiqlar) to'plamidir.

Bunday tushunishning individual darajadagi o'zgarishlari cheksiz. Ommaviy ong darajasida bunday umumiy g'oya odatiy holdir: axborot va huquqiy bilimlarning asosiy tashuvchisi bo'lgan televizor oddiy odamlarga kundalik jinoiy hayot tartibini mo'l-ko'l namoyish etadi.

Professional huquqshunos, ayniqsa, huquq ilmi tadqiqotchisi uchun ushbu «oddiy» savolga javob ancha murakkabroq bo'lib tuyuladi. Uning yagona echimi hali qonun va uning kontseptsiyasi noaniqligi sababli ishlab chiqilmaganligi holatida, huquq tushunchasining o'zini tug'ri anglash va huquqining bir qator umumiy muammolarining hal qilinmaganligi uzoq vaqtdan beri jiddiy kelishmovchiliklarni keltirib chiqarib[1], ularning ba'zilari hanuzgacha munozarali va dolzarb bo'lib qolmoqda.

Taniqli rus huquqshunos olim G.V. Maltsevning ta'kidlashicha, «Kantning advokatlar hanuzgacha qonun ta'rifini izlayotgani haqidagi mashhur so'zlari bugungi kunda ham o'z kuchini saqlab kelmoqda. Huquqshunoslik uchun, aftidan, qonun ustuvorligini uning mohiyati, huquqiy tartibga solish predmeti to'g'risida eng ishonchli, aniq va to'liq bilim asosida barpo etishning amaliy ehtiyoji kelib chiqqan holda, qonun ta'rifini izlab topishga mahkumdir» [2].

Yuqoridagilar nafaqat huquqning umumiy nazariyasiga tegishli, balki jinoyat huquqi metodologiyasi bilan bevosita bog'liq bo'lib, bu erda jinoyat huquqi tushunchasining universal va adekvat ta'rifini ishlab chiqish hanuzgacha muammoli bo'lib qolmoqda.

Ammo aynan shu holat asosan jinoiy qonunchilikning o'ziga xos xususiyatlari, uning mohiyati va mazmuni, uning mavjudligi, ifodalanishi hamda amalga oshirilish shakllari, ya'ni fan uchun muhim bo'lgan masalalar bilan bog'liq bo'lgan bir qator muammolarning echimiga bog'liqdir.

Qonun ijodkorlari, huquqshunoslar va huquq ilmi vakillari bugungi kunda ushbu muammo yuzasidan mushtarak fikrga ega emaslar, lekin ularning echimi jinoyat qonunchiligining haqiqiy «javobgarlik sohasi»ni aniqlashga yordam beradi. Gap shundaki, bir tomondan, ushbu huquq sohasidan asossiz ravishda katta talablar mavjud, uni qo'llash chegaralarini kengaytirish va jinoyat qonunchiligidan foydalanish istagi, deyarli barcha muhim ijtimoiy muammolarni hal qilishni o'zida qamrab oladi. Bu, ayniqsa, jinoyat qonuni bilan tartibga solinadigan barcha ijtimoiy munosabatlarni jinoyat-huquqiy tartibga solish predmetiga kiritishda va shu bilan iqtisodiy, siyosiy, mafkuraviy va boshqa munosabatlarni tartibga solish uchun jinoyat qonunchiligidan foydalanishda seziladi. Boshqa tomondan, hanuzgacha jinoyat qonunchiligiga hech qanday jamoat munosabatlarini huquqiy tartibga solish bilan tavsiflanmaydigan eksklyuziv soha sifatida qarash mavjud bo'lib, uning asosiy vazifasi og'ir tahdid ostida fuqarolarga bir qator majburiyatlar va taqiqlarni kiritishdir.

Huquq ilmida, uslubiy jihatdan muhim muammolar bo'yicha kelishuvning va natijada jinoyat-huquqiy tartibga solish chegaralarini bir xil tushunishning yo'qligi amalda jinoyat qonunchiligidagi ko'plab xatolik, tizimsiz va ichki qarama-qarshi o'zgarishlarga olib keladi.

Jamiyatdagi noaniq baho, ba'zida amalda engib bo'lmaydigan to'siqlarni keltirib chiqaradi, jinoyatchilikka qarshi kurash va jinoyat-huquqiy tartibga solish samaradorligini sezilarli darajada pasaytiradi. Bunday holatning sabablaridan biri shundan iboratki, qonun ijodkori bir qator holatlarda jinoyat-huquqiy tartibga solish asoslari to'g'risidagi o'rnatilgan doktrin tushunchalarni e'tiborsiz qoldiradi, shuningdek, jinoyat qonunchiligi va jinoiy siyosatning tizimli xarakteri bo'lgan asosiy muammolarni hal qilishda jinoyat huquqi fani etarlicha e'tibor bermayapti. Natijada, fan va amaliyotning bir-biridan ajralib turishi qonunlarning inflyatsiyasiga, zarur kriminologik asoslarining yo'qligiga, ko'plab qonun hujjatlarining nomuvofiqligiga, huquqiy tartibga solishning yo'qligiga va boshqalarga olib keladi.

Jinoyat huquqi o'quv fani sifatida ham qo'llaniladi va u yuridik mutaxassislikka oid oliy va o'rta maxsus o'quv muassasalarida tinglovchilar, kursantlar va talabalarga o'rgatilib boriladi. Jinoyat huquqi fanining asosiy vazifasi jinoyat qonunchiligini qo'llashning, keyinchalik uni takomillashtirishning amaliy va nazariy muammolarini ishlab chiqish va uning samaradorligini oshirish, shuningdek, jinoyatga oid huquqiy siyosatni samarali amalga oshirish uchun jinoyat qonunchiligini kelajakda rivojlanishini ta'minlashdan iborat.

Davlatning jinoyat huquqi normalari bilan istalgan xulq-atvor turini ifodalash orqali, ijtimoiy munosabatlarni muhofaza qiladi. Zero, u biror-bir huquqiy munosabat subyektlariga aynan shunday xatti-harakat qilish yoki, aksincha, jamiyatga zid bo'lgan ba'zi qilmishlardan o'zini tiyish majburiyatini yuklaydi. Basharti, jinoyat huquqiga oid normalarda belgilangan talablariga rioya qilinmasa, u holda jinoyat huquqiga oid qo'riqlanadigan munosabatlarni yuzaga keltiradi.

Huquqiy munosabatlarning mazmuni, munosabat subyektlarining huquq va majburiyatlari mazmunidan kelib chiqadi. Chunonchi, bular, bir tarafdin jinoyat

huquqiga oid normadagi qoida yoki taqiqdan iborat bo'lsa, ikkinchi tarafdin sud hamda huquqni muhofaza qiluvchi boshqa organlarga jinoiy javobgarlikni amalga oshirish, jazo tayinlash yoki huquqiy ta'sirning boshqa choralarini qo'llash vakolatini beruvchi davlat hisoblanadi. Har bir alohida sharoitda huquq va majburiyatlar hajmi turlicha bo'lishini hisobga olgan holda, jinoyat huquqiga oid munosabatlar mazmunini subyektlarining huquq va majburiyatlari majmui sifatida belgilash to'g'ri bo'ladi. Binobarin, davlat ijtimoiy xavfli qilmish sodir etgan shaxs bilan qonunga muvofiq muomalada bo'lish huquq va majburiyatiga ega, shaxs esa buni talab qilishi va u bilan bo'layotgan qonuniy muomalaga bo'ysunishi lozimligini anglatadi. Jinoyatlarning oldini olish ham jinoyat huquqining asosiy maqsadidir. Mazkur vazifalar jinoyat huquqiga oid taqiqdan kelib chiqadi hamda ba'zi toifadagi shaxslarning jinoyat sodir etishdan qaytarishga yo'naltirilgan bo'ladi.

Xulosa

Jinoyat huquqi predmetidagi maxsus ijtimoiy munosabatlarga jinoyat huquqiga oid tartibga soluvchi munosabatlar kirib, ular huquq beruvchi normalar asosida amal qiladi hamda haqqoniy, ijtimoiy foydali xulq-atvorni tartibga soladi. Huquq beruvchi normalar Jinoyat kodeksi Umumiy qismining uchinchi bo'limida belgilangan bo'lib, ular qilmishning jinoiyligini istisno qiladigan holatlar deb nomlanadi.

Fuqarolarni zaruriy mudofaa holatida ijtimoiy xavfli tajovuzlardan o'zini, boshqa shaxsni, davlat va jamiyat manfaatlarini himoya qilish, shuningdek, ijtimoiy xavfli qilmish sodir etgan shaxsni ushlab, oxirgi zarurat, buyruq yoki boshqa vazifani ijro etish, kasb yoki xo'jalik faoliyatiga bog'liq asosli tavakkalchilik vaqtida zarar yetkazish huquqini beruvchi normalar ijtimoiy maqbul xulq-atvorni tartibga soladi.

Mazkur normalarning bir qismi qonun oldida mas'uliyatli shaxslarni tarbiyalashi, ularda jinoyat sodir etish yoki boshqa qonunga xilof xulq-atvoriga murosa-sizlikni shakllantirishi bois, ulkan tarbiyaviy ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.
2. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat Kodeksi.
3. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik Kodeksi.
4. Ochilov X.R Jinoyat huquqi umumiy qism. O'quv qo'llanma 72-bet
5. Rustamboyev M.X, Tohirov F. Jinoyat huquqi umumiy qism O'quv uslubiy qo'llanma T.; Yangi asr avlodi. 2002.-130-bet.
6. Usmonaliyev M. Jazo tayinlash. O'quv qo'llanma. T.; Yangi asr avlodi. 2003.-120-bet